

© Родян Марія Володимирівна

Родян Марія Володимирівна – старший викладач кафедри культурології факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна,

УДК 141 + 930.1

ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК КРИТЕРІЙ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статтє рассматривается последовательный и систематический анализ оснований формирования этнической идентичности личности. Особое внимание уделяется историческом нарратива и его пониманию в социокультурном пространстве современности. Целью исследования является выявление взаимосвязи национального характера и исторического нарратива, а также определения его роли и места в формировании этнической идентичности личности. Нарратив обсуждается как некий метод, используемый при описании событий о жизни человека. Подчеркивается самодостаточность нарратива, с помощью которой создаются новые инновационные образы будущего каждой личности и народа в целом.

Ключевые слова: *идентификация, само идентификация, этническая идентичность, нарратив, исторический нарратив.*

ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК КРИТЕРІЙ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядається послідовний та систематичний аналіз підстав формування етнічної ідентичності особистості. Особлива увага приділяється історичному нарративу та його розумінню в соціокультурному просторі сучасності. Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку національного характеру та історичного нарративу, а також визначення його ролі і місця в формуванні етнічної ідентичності особистості. Нарратив обмірковується як певний метод, що використовується при описі подій про життя людини. Підкреслюється самодостатність нарративу, за допомогою якої створюються нові інноваційні образи майбутнього кожної особистості та народу в цілому.

Ключові слова: *идентифікація, само ідентифікація, етнічна ідентичність, нарратив, історичний нарратив*

HISTORICAL NARRATIVE AS A CRITERION FOR THE FORMATION OF AN ETHNIC IDENTITY OF THE INDIVIDUAL

The article deals with a consistent and systematic analysis of the grounds for the formation of the ethnic identity of the individual. Particular attention is paid to the historical narrative and its understanding in the socio-cultural space of the present. The purpose of the study is to identify the relationship between the national character and the historical narrative, as well as to determine its role and place in the formation of the ethnic identity of the individual. The narrative is interpreted as a certain method used in describing the events of human life. Emphasizes self-sufficiency of the narrative, with the help of which create new innovative images of the future of each person and the people as a whole.

Key words: *identity, identity, ethnic identity, narrative, historical narrative*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нині, в епоху глобалізації і турбулентності, все більш актуальною постає проблема етнічної ідентичності особистості в сучасному

соціокультурному контексті. Плинність теперішніх трансформацій всередині кожного етносу обумовлена багатьма факторами як соціального, так і політико-економічного характеру. Необхідність самопізнання і самовизначення особистості в нинішніх комунікативних процесах є важливою проблемою для її вивчення крізь призму гуманітарного знання. Так, за визначенням Е. Фромма «ідентифікація – це один з механізмів осягнення людиною власної індивідуальності, а також вираз прагнення «я» до підвищення через «іншого» [11, с. 60]. Даний процес має своє емоційне забарвлення і залежить від соціально-психологічних особливостей кожного індивіда, а також від його перебування в певному мовному середовищі.

Безумовно, говорячи про культуру народу в цілому, слід зазначити, що важливим і визначальним її фактором постає історичний наратив. Сутністю історичного наративу є сукупність історичних фактів та свідчень, які можуть бути викладеними у форматі, наприклад, розповіді. Важливість історичного наративу полягає в тому, що він дозволяє визначити критерії компетентності суспільства, в якому він розповідається, а також допомагає оцінити, завдяки цим критеріям, результати, які в ньому можуть бути досягнуті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Послідовний та систематичний аналіз підстав формування етнічної ідентичності припускає звернення до загальних проблем філософії історії. У вітчизняних дослідженнях з філософії та методології історії значна увага приділяється проблемі історичної повісті, а також її взаємозв'язку з проблемами роз'яснення, розуміння та співвідношення події та факту в історії (М. А. Барг [2], І. А. Гобозов [5], К. В. Хвостова [12], М. Є. Копосов [7]). Безпосередньо поняття «наратив» з'являється та еволюціонує у поглядах західних вчених в контексті філософсько-історичних досліджень, таких як Х. Уайт [11], Ф. Анкерсміт [1], П. Рікер, Р. Барт [3] та ін.

Мета статті – виявити взаємозв'язок історичного наративу та національного характеру, а також визначити його роль і місце в формуванні етнічної ідентичності особистості.

Виклад основного матеріалу. Етнос і етнічність протягом століть знаходяться в центрі уваги багатьох науковців. Проблеми етнічної ідентифікації, національної самосвідомості розглядалися в різних сферах соціального і гуманітарного знання. Аспект розгляду завжди залежав від мети дослідження, що і було детермінантою в розумінні етносу і етнічності як суспільного явища. Складний і важкий шлях, пройдений будь-яким етносом з плином віків, знаменувався черговим історичним викликом, пов'язаним із необхідністю формування нової етнічної ідентичності в складних і суперечливих умовах ХХІ століття. Адекватність відповіді на виклики сучасності пов'язана з вирішенням ряду питань політичного, геополітичного, економічного та етнополітичного характеру.

Історичні, соціологічні та психологічні дослідження розглядали етнос з точки зору фактору соціальної дії або з точки зору самопізнання і самовизначення особистості. Різниця акцентів обумовлювалася відмінністю в цілях дослідження. Для істориків важливо було зрозуміти, як етнос формувався і виступав в якості суб'єкта історії. Наскільки етнічність можна розглядати як результат соціально-історичного процесу, формування культурної, соціальної, а потім і політичної спільності в процесі освоєння території, рішення економічних, соціальних та історичних завдань, та в якій мірі вона є соціальним та ідеологічним конструктом, результатом свідомих дій політиків та інтелектуалів.

Соціологи зосереджувалися на етнічності як чиннику соціальних процесів і, особливо, соціальної дії, як фактору освіти груп і формування групової ідентичності. Антропологічні та біологічні дослідження акцентували увагу на природному середовищі етнічних відмінностей, на їх біологічній зумовленості, прагнули виявити і класифікувати ці відмінності, проаналізувати їх соціальні прояви. Але етнічна проблематика органічно встроєна в соціальну філософію, в філософію історії, де знаходить теоретико-методологічні основи для розуміння сутності таких явищ як етнос, народ, нація, їх ролі в соціально-історичному

процесі. Конкретне знання про походження етносу і принципах його функціонування в соціумі, накопичуючись, ставало базою для нових питань загального порядку, стимулюючи розвиток соціально-філософських концепцій етносу.

У свою чергу соціально-філософське розуміння етносу формувало концептуальні рамки і категоріальний апарат для конкретних досліджень – соціологічних, антропологічних, історичних тощо. Культурологічні й етнографічні дослідження, які мають самостійне наукове значення, ставали інформаційною базою для усіх інших напрямлень досліджень етнічності.

Як відомо, основою ідентичності є картина світу етносу, яка складається із сукупності етнічних констант, що представляють собою своєрідну форму упорядкованого історичного досвіду [9]. Складові картини світу, а саме етнічні константи, успадковуються і зберігаються з покоління в покоління, при цьому їх різноманітність по суті невичерпна. У різні періоди життя народу актуалізуються одні і йдуть на другий план інші. Наприклад, якщо в минулому народ вів кочовий спосіб життя і відповідно мав певний набір етнічних констант, то зараз вони зберігаються і нікуди не зникають. Однак в різні історичні епохи відбувається зміна ціннісних орієнтирів та світосприйняття, які більше відповідають потребам народу і краще сприяють адаптації етносу до нових умов існування у сьогоденній дійсності.

Прагнення розглядати етнос і етнічність як самостійні явища і теоретичні категорії призвело до того, що різні дослідницькі завдання вирішувалися на основі міждисциплінарних підходів, сукупність яких склала предметне поле етнології. В етнологічному знанні сформувалися різні парадигми, відповідні дисциплінарним завданням досліджень етносу. Міждисциплінарний синтез в рамках єдиного етнологічного знання призвів до виникнення цілісних концепцій, які використовують різні поєднання міждисциплінарних підходів і парадигм.

Отже, склалася біологічна парадигма етнологічних досліджень, що бере початок в античних поясненнях етнічної різноманітності і розквітла пишним цвітом в епоху Просвітництва, як система поглядів на природну обумовленість етнічних відмінностей. А ось концепція етногенезу Л. Гумільова, хоч і відноситься дослідниками до біологічної парадигми, є такою, швидше за формою, за типом термінології. Теорію етногенезу Л. Гумільова об'єднує з біологічними парадигмами етносу тільки визнання заданої етнічної долі, постулювання позасоціального походження чинників етнічного розвитку, точніше, існування цих чинників поза соціальної структури і соціальних відносин [6].

Наприклад, психологічна парадигма, сформувалася на основі спроб пояснити багаточисельні емпіричні дані, що свідчать про стійкість деяких ознак, які є загальними для народу і сприймаються як етнічні, що пов'язані з етносом. Ідеалістичні погляди Г. Штейнтала і М. Лацаруса відображали інтуїтивне розуміння існування етнічності як особливої субстанції, як цілісного феномена, який отримує пояснення в психології народу як колективного розуму [8, с. 112-114]. В. Вундт критикував підхід Г. Штейнтала і М. Лацаруса, пропонуючи замість пошуку «народного духу» конкретні дослідження міфів, звичаїв народу [4, с. 34-40]. Психологічна структура етнічної самосвідомості представляється як усвідомлення особливостей етнічної культури, психологічних особливостей своєї етнічної спільноти, власних етнопсихологічних особливостей, розуміння себе як суб'єкта своєї етнічної спільноти, соціально-моральна самооцінка етнічності.

Соціологічні концепції розглядали етнічність в контексті тієї або іншої соціальної проблеми, соціальних відносин. Найбільший розвиток соціологічні концепції етносу отримали в рамках досліджень етнічних конфліктів і націоналізму. Саме в цих дослідженнях склалася соціологічна парадигма етнологічних досліджень, в якій етнос і етнічність виступали факторами мобілізації індивідів і соціальних груп, базою для формування політичних полюсів, потужним магнітом в процесі групоутворення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що етнічна ідентичність формується разом із зростанням самопізнання особистості, її соціалізацією. У процесі

соціалізації людини активно вмикаються чинники національної культури, носіями якої є навколишні люди. Протягом виховання та навчання люди формують в дитині риси, властивості, звички, що відповідають нормам і вимогам, чинним в рамках даної культури. Високий рівень формування етнічної ідентичності може досягатися шляхом створення педагогічних умов, які враховують вікові, етнокультурні особливості, а також сферу потреб дітей. Розглядаючи етнічну ідентичність як результат соціалізації, ми повинні замислитися про умови самої соціалізації і про особливості процесу формування ідентичності. Це особливо актуально в сучасному світі, в епоху глобалізації, коли національна держава втрачає свої позиції в якості основного інституту формування ідентичності. Навпаки, етнічність сьогодні стає цілком самостійною засадою ідентичності, альтернативною громадянській, і має більше підстав для стійкості.

Серед основних факторів, які впливають на формування етнічної ідентичності, можна виділити рідну мову, культуру, традиції, звичаї, обряди, особливості етнокультурного контактного середовища. Розвиток етнічної ідентичності є необхідною умовою для нормальної життєдіяльності людини, тому що на цій основі йде формування внутрішньої культури і ціннісних орієнтирів особи. Етнічна ідентичність як процес і структура формується в ході розвитку діяльності і спілкування людини. Усвідомлення етнокультурних особливостей спільноти обумовлює етнічну самоідентифікацію, ядром якої є знання та досвід, через які формується система поглядів кожної особистості.

Саме етнічність визначається сукупністю загальних ознак у людей і товариств: володіння мовою, визнання її як рідної; засвоєння культури етносу, вміння її використовувати в повсякденному житті; використання і збереження традицій поведінки і способу життя етносу; самосвідомість приналежності до етносу. Як ми бачимо, ключовим критерієм ідентифікації себе з певним етносом є комунікація. Мова та інші символи повсякденної взаємодії стають головними. Разом з цим ми приймаємо, що поширення цих культурних домінант, що впливають на формування етнічності і міжетнічних відносин, відбувається за допомогою просвітницької діяльності.

Розуміння етнічної реальності пов'язано з інтерпретацією традицій як явища, що виникло в минулому і залишилося у вигляді пам'ятників культури. Разом з тим традиції в їх звичному розумінні – явище неоднорідне. Вони пов'язують минуле з майбутнім різними способами і в різних формах. Все, що створюється людьми – фольклор, звичаї, національний етикет, норми господарювання, особливості освіти, виховання, соціалізації – зберігається, актуалізується, відновлюється, перетворюється, вдосконалюється. Тому, різні прояви етнічної своєрідності не тільки втрачаються, але і використовуються в нових умовах та різних функціональних проявах, збагачуються і перетворюються в нові традиції.

Важливу роль у процесі етнічної ідентифікації особистості відіграє етнічна самосвідомість – це відчуття приналежності до того чи іншого етносу, що виражається в етнічному самовизначенні, тобто у віднесенні індивідом себе до даної етнічної групи. Це відображення свідомості етнічної групи в індивідуальній свідомості її членів, що виражає результат засвоєння останніми уявлень про історичний досвід, стан і перспективи розвитку свого народу, його цінностей і норм, а також його місця серед інших народів і взаємовідносин між ними.

Отже, етнічна ідентичність – це не тільки природна якість, притаманна кожному народу, як матеріальна даність, але багато в чому і соціальний конструкт. Тому особливе місце історичного нарративу в формуванні ідентичності не потребує спеціальної аргументації. Ведуча роль історичного знання пов'язана так само і з тим, що становлення нової ідентичності – це процес етнополітичний, де історія народу, як нарративний дискурс сприяє не тільки його внутрішній консолідації, але і створює своєрідний захист власного етнічного простору. Завдяки цим уявленням народ усвідомлює свою єдність і одночасно визначає місце в оточуючому світі. Однак, формування адекватної картини історичного минулого народу

ускладнюється і тим, що більшість людей пройшли етапи своєї соціалізації та істотно розрізняються в соціально-політичних умовах, що призводить до часткового спотворення історичної свідомості. Актуальність історії простежується на всіх рівнях історичної свідомості від академічного, до повсякденного. Як відомо, створення нової концепції історії з точки зору професійного підходу вимагає певних зусиль з вивчення документальних джерел та їх аналізу на основі дисциплінарного аналізу і як наслідок вимагає певного часу. Цим пояснюється велика кількість історичних досліджень, що не витримують критики з точки зору академічного знання, але затребувані сучасною дійсністю. Як правило, тут немає місця науковій рефлексії.

Таким чином, провідне місце в соціокультурному просторі сучасності займає історичний наратив. Саме поняття наративу походить від латинського *narrare* – «мова оповіді». Як відомо жанр історичного наративу, нерідко має декларативний характер. Функціонування такої інформації як правило призводить до певної девальвації історичного знання, оскільки історичний наратив далеко не завжди є об'єктивним, в його викладі може мати місце кон'юнктурне використання різних міфологем, спотворень та інтерпретацій. Проте, позиція Ф. Анкерсміта, який зазначив: «...я буду використовувати спеціальний термін “наратив” (*narratio*) винятково для позначення історіографічної наративної репрезентації минулого» [1, с. 38] допомагає трактувати наратив як вид історіографічного тексту. Наратив можна розглядати як певний метод, що використовується при описі подій про життя людини. Він є спосіб, за допомогою якого відбувається індивідуалізація “Я-концепції”, ідентифікація дій людини, адже саме дія є виявом сутності особистості.

Ф. Анкерсміт підкреслював: «...коли б в цій книзі не вживали терміни «наратив» чи «наративна субстанція», слід уникати будь-яких асоціацій із «belles-lettres» та історіографією, «що розповідає». Я буду використовувати зазначені терміни як синоніми «історичної інтерпретації»; передбачається, що наратив формує певну «точку зору», з якої слід розглядати минуле» [1, с. 29]. Ф. Анкерсміт звертався до зв'язку історичного наративу з наративною мовою: «Володіти знанням (минулого) означає володіти ним у тому вигляді, як воно виражене в наративній мові, яка не є простим посередником» [1, с. 34]. Слід зауважити, що саме мова, модифікуючись, змінює особливості культури, її критерії і основні характеристики. Збереження і розвиток національної мови визначають благополуччя будь-якого, навіть нечисленного етносу. Мислення кожної людини залежить від мови, якою вона звикла спілкуватися з дитинства, ототожнюючи себе з певною культурною традицією.

Сучасну етнічну ідентичність особистості можна і потрібно формувати цілеспрямовано, як результат критичного переосмислення різноманіття історичного наративу. Цей процес повинен стати результатом свідомих зусиль інтелектуальної еліти, яка в першу чергу виконує функцію провідника і виразника корінних інтересів народу, що становить ядро держави. Необхідно також визначити, які саме стратегії національно-державного будівництва і соціокультурного розвитку будуть імплікуються вибором тієї чи іншої теоретичної моделі ідентичності. Дана ситуація є своєрідною перевіркою на спроможність і ресурсний потенціал інтелектуальної еліти, якій необхідно з різноманітних історичних наративів, існуючих в сучасному ідеологічному просторі, створити новий образ народу, який відповідає викликам сучасного світу, але зберігає духовну спадщину минулого.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На даний момент структура етнічної ідентичності особистості розуміється як усвідомлення особливостей етнічної культури своєї етнічної спільноти, тотожності з нею, власних етнопсихологічних особливостей, розуміння себе в якості суб'єкта своєї етнічної спільноти, соціально-моральна самооцінка етнічності.

В сучасних умовах доцільно припустити, що етнічна ідентичність отримає друге дихання в нашому світі тендітних і невірних ідентичностей і схильних до трансформації життєвих позицій. Але тоді методологічно важливим є аналіз не тільки самого процесу

формування ідентичності, але і механізмів збереження її стійкості. Також процес самих цих механізмів, і є основним предметом етнологічного знання сьогодні, але в ньому криється сьогодні загадка етносу і етнічності як самостійних феноменів нашого світу. Саме тому проблема формування і підтримання ідентичності стає сьогодні ключовою і для методології, і для методики як теоретичних, так і емпіричних досліджень етнічності.

Сучасна філософська традиція вбачає особливі стосунки людини зі світом у тому, що суб'єкт описує свою участь у цих стосунках за допомогою різних мовленнєвих форм, які розкривають внутрішні причини його бачення. Усе, що людина каже про свої дії і пов'язані з ними бажання і переконання вміщується в межі її соціальних та індивідуальних практик і складає буття особистості. За допомогою наративу чи розповіді ми надаємо практикам форми і смислу, впорядковуємо наш досвід темпорально і логічно, виділяючи у ньому початок, середину, кінець і центральну тему. Наративи всюдисущі як механізми організації людського досвіду, локальні в силу історично конкретних шляхів їх сприйняття, вони володіють соціальною інструментальністю і прагматичним потенціалом. Наративи заповнюють увесь наш соціокультурний простір, ми даємо нарративний опис самих себе і тих, що нас оточують, описуючи свої минулі дії, своє ставлення до них, надаючи тим самим сенсу власній поведінці, поведінці інших. Наратив дає змогу усвідомити те, ким люди є насправді.

Найважливішою ознакою історичного наративу є його самодостатність, завершеність у вигляді висловлювання, яке містить уже визначені моральні орієнтири або ціннісні аспекти. Він також є методом дискурсу, за його допомогою відбувається організація переживання соціального, біографічного часу, що дає можливість глибше розуміти сенс будь-якого твору. Кожна історична епоха розкриває притаманні їй культурні традиції, що репрезентують запас сюжетів, які можуть бути використані в подальшому для організації подій життя і історії, іншими словами, наратив створює образи для наступних поколінь. Його винятковість міститься не тільки в простому відображенні послідовності подій та їх збереженні, не просто в реєстрації події, а й у можливості створити щось нове, інноваційне. Отже, за його допомогою ми можемо надати пояснення долі індивіда, народу, етносу, проаналізувати події та зробити власні висновки на прийдешнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анкерсмит Ф. Р. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / Франклин Рудольф Анкерсмит ; [Пер. с англ. О. Гавришина, А. Олейникова; науч. ред. Л. Б. Макеева]. – М. : Идея-Пресс, 2003. – 360 с.
2. Барг М. А. Категория «цивилизация» как метод сравнительно-исторических исследований / М. А. Барг // История СССР. – 1991. – № 5. – С. 68-77.
3. Барг Р. Дискурс истории / Ролан Барг // Система моды. Статьи по семиотике культуры ; [Пер. с франц., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкин]. – М. : Издательство им. Сабашниковых, 2003. — С. 427-441.
4. Вундт В. Проблемы психологии народов / Вильгельм Вундт ; [Пер. с нем.]. – М. : Академический Проект, 2011. – 136 с.
5. Гобозов И. А. Философия истории: проблемы и перспективы / И. А. Гобозов // Философия и общество. – 1997. – № 2. — С.162-192.
6. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Лев Николаевич Гумилев. – М. : Айрис-Пресс, 2017. – 560 с.
7. Копосов Н. Е. Как думают историки / Николай Евгеньевич Копосов. – М. : НЛО, 2001. – 326 с.
8. Рыбаков С. Е. Философия этноса / Сергей Евгеньевич Рыбаков. – М. : Наука, 2001. – 360 с.

© **Рубский Вячеслав Николаевич**

9. Тишков В. А. Этнология и политика / Валерий Александрович Тишков. – М. : Наука, 2001. – 240 с.
10. Уайт Х. Метаистория: Историческое воображение в Европе XIX века / Хейден Уайт; [Пер. с англ. Е. Г. Трубина, В. В. Харитонов]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та , 2002. – 528 с.
11. Фромм Э. Душа человека / Эрих Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
12. Хвостова К. В. Современная эпистемологическая парадигма в исторической науке / К. В. Хвостова // Одиссей Человек в истории. – М. : Наука, 2000. – С. 10-13.

Рубский Вячеслав Николаевич – кандидат богословских наук, старший преподаватель кафедры практической психологии Одесского национального морского университета

УДК: 141.13

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ СВІТОГЛЯДОЇ ДИСКУСІЇ

У статті розглянуті кілька актуальних жанрів світоглядної дискусії, їх найважливіші стратегічні елементи. Автор пропонує метод «загальної проблеми» і модель дискусії «Обговорення» як найменш психологічно травматичні та найбільш конструктивні. Також в роботі розглянуті методи подолання культурного і мовного бар'єру в релігійній дискусії.

Ключові слова: дискусія, полеміка, світогляд, аргументація, аксіологія, Бог, релігія, методологія.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ ДИСКУССИИ

В статье рассмотрены несколько актуальных жанров мировоззренческой дискуссии, их важнейшие стратегические элементы. Автор предлагает метод «общей проблемы» и модель дискуссии «Обсуждение» как наименее психологически травматичные и наиболее конструктивные. Также в работе рассмотрены методы преодоления культурного и языкового барьера в религиозной дискуссии.

Ключевые слова: дискуссия, полемика, мировоззрение, аргументация, аксиология, Бог, религия, методология.

METHODOLOGICAL PARAMETERS OF IDEOLOGICAL DEBATE

The article deals with several topical genres of ideological discussion, their most important strategic elements. The author proposes the method of «Common problem» and the model of discussion «Consideration» as the least psychologically traumatic and the most constructive. The paper also considers the methods of overcoming the cultural and linguistic barrier in religious discussion.

Key words: discussion, polemics, worldview, argumentation, axiology, God, religion, methodology.

В последние годы появляется всё больше публикаций о необходимости исследования мировоззренческих дискуссий в контексте современности (В. Н. Финогентов, 2013) [9], общерелигиозном контексте (Е. В. Кузьмина, 2017) [7], (Н. С. Жиртуева, 2017) [4], (М. Стобер, 2017) [8] и межконфессиональном контексте (Т. Веспетал 2017) [2]. А также более широко, как эпистемологии религиозной веры (К. В. Карпов 2017) [5], эпистемических условий обоснования религиозных убеждений (И. Г. Гаспаров, 2018) [3] или вообще, философско-методологических основаниях религиозного дискурса в современном мире (В. Ю. Балабушевич, 2016) [1].